

KÖNYVISMERTETÉS.

Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak, a M. Tud. Akadémia elnökének tiszteleti taggá választása harmincadik évfordulója alkalmából. Budapest, M. T. Akadémia, 1934. N. 8-r. 295 l.

Irodalmi életünk nesztorának és vezérének magasra ívelt pályája: egy kiegyensúlyozott léleknek növekvő lendülete magasztos célok felé. Berzeviczy mindig céltudatosan került minden köznapit és kicsinyest. Széchenyi tanítványaként egész pályáján a nemzeti értékek kidomborítására tört; minden alkotásának lobogó eszménye a magyarság. De minden ábrándos túllengéstől fékentartotta a családjában hagyományos európaiság — ez választékos, nemes ízléssel párosulva, finoman korlátozta a lényegesnek keresésére és kiélezésére. A kultúrpolitikus és a tudós benne egyformán európai és magyar; ez a tökéletes, kiegyensúlyozott lelki alkat tette képessé, hogy történelmünk multját, átélt közelmúltját és élő jelenét mély háttérrel és európai összefüggéseiben lássa és vizsgálja. Ez hívta el, hogy közműveltségünknek, tudományos és irodalmi életünknek mint miniszter, mint a M. Tud. Akadémia és mint Kisfaludy-Társaság elnöke elismert, köztekintélyű vezére legyen.

Pályájának sok kimagasló állomása volt. A M. Tud. Akadémia tagjai azonban természetesen azt az időpontot ragadták ki, amely őket legszorosabban köti Berzeviczyhez: akadémiai tagságának 30. évfordulóját használják föl, hogy elnöküknek hódoljanak. Huszonöt akadémikus — élükön Herczeg Ferencsel, aki bevezetésül Berzeviczy útjának nemcsak az ünnepelethez, de az ő legavatottabb írói tollához is méltó módon rajzolja meg a képét — köszönti egy-egy dolgozatával elnökét, akinek több mint másfélszáz munkáját és dolgozatát foglalja össze a bibliografia.

Az *Emlékkönyv* dolgozataiból minket e helyütt persze csak azok érdekelnek, amelyek az irodalom történetébe tartoznak. Tárgyuk időrendjében közülük Domanovszky Sándor *A magyar királykrónika XIV. századi folytatása* c. dolgozata az első. A XIII. század szellemét tükröző Kézai-krónika III. Endre korabeli és XIV. századi folytatásaival foglalkozik s megállapítja, hogy az 1312. ill. 1317 után keletkezett részek nagyon különböznek a régiebektől; hogy a XIV. századiaknak szerzőjét is a budai minoriták között kell keresnünk, s a retrospektív részletek megírásához évkönyvszerű följegyzések már készen voltak az író rendelkezésére; széteső adatok helyett logikailag kerek, összefogó képet adott — különösen IV. László koráról. Horváth János *A hármaskönyv irodalomtörténeti jelentősége* c. dolgozatában Werbőczy irodalomtörténeti jelentőségét fejtegeti. A humanista tudós egyrészt humanista érveléssel — a magyarság Európát védő küldetésével — menti a nemesség

műveletlenségét, másrészt a humanista műveltséggel szemben a megszokott, hazai latin nyelvet használva elvben előkészíti a talajt a következő lépéshez: az anyanyelven való íráshoz. — Kéky Lajos (*Az eperjesi kör*) elmondja, hogy az eperjesi ev. kollégium Magyar Nyelvmívi Intézetéből (1827) hogyan alakul ki az az írói kör, amelynek Sárosy, a két Vahot, Szakál Lajos, majd Kerényi és Lisznyai a jelesebbjei; ezek a Bajzáék lírájánál erővel teljesebb hangot ütnek meg, mindig újszerűek, de egyben-másban már emlékeztetnek Petőfire is, akinek úttörői. — Papp Ferenc (*A hazatért író és Szendrey Mari*) készülő Gyulai-élettajának egy fejezetét mutatja be: azt a félnék közeledést rajzolja meg, ahogyan két emelkedett szellemű és egymást jól kiegészítő rokonlélek, Gyulai és Szendrey Mari, egymásra talált. A bensőséges kép háttéréül két esztendő egész irodalmi életét világítja meg, Gyulai baráti körével és első csatározásaival együtt. — Tolnai Vilmos (*A Madách-«kérdés» körül*) ismételten hangsúlyozván, hogy Madáchban a költőt nagyobbak tartja a gondolkodónál, a «Madách-kérdést» — hogy pesszimista-e az *Ember tragédiája* — csak másodrendű feladatnak nézi; életrajzi adatokból és a keret alkotó elemeiből megdönti a pesszimizmus vádját s megmagyarázza, hogyan alakul a csalódások sorozatából a véges ember és a végtelen istenség harmóniája. — Az irodalomtörténeti tárgyú dolgozatokat két irodalomelméleti dolgozat egészíti ki. Császár Elemér (*Az író és közönsége*) tudományunk újabb alakulásának kérdéseit fejtegeti, megmutatja, mivel gazdagodott a hagyományos irodalomtörténetírás az irodalomelmélet új fogalmazása és az új célkitűzés által. Új, nagyobb távlatok nyíltak meg. A fejlődés és tudatosodás azonosságának föltevésével az irodalom és az irodalmi élet másnak mutatkozik, mint eddig. A közönség — az irodalmi élet — kérdését illetőleg azonban kételkedik abban, hogy összefogó képet lehetne rajzolni a magyar irodalom régibb történetéről, (a XVIII. századig), mert a könyvek határsáról alig van adatunk; kecsgetetőbb feladat művek, egyéniségek, irodalmi áramlatok sorsából irodalmunk fejlődését megrajzolni. A hagyományos irodalomtörténetírás mindezt ismerte, mint tényeket; az új irány az adatokból az irodalom fejlődését magyarázza. — Végül Voinovich Géza *A költészet hivatása* c. dolgozatában arról elmélkedik, hogy a költészet valóban kihalóban van-e, mint sokan hirdetik. A költészetnek háromféle feladatát jelöli meg: gyönyörködtet, bírálja lehet a kornak és társadalomnak, tanítója az élet ismeretének és az önismeretnek. A magyar irodalom ezenfelül mindig nemzetébresztő és nemzetfenntartó erő volt; az irodalomnak ma sem szabad elszakadnia a kortól, s a ma válságában is ki kell mondania az új idők új igéjét.

GÁLOS REZSŐ.

Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára. Budapest, 1934. 8-r. 292 l.

Az a könyv, mellyel a hálás tanítványok tanárukat életének nevezetes fordulóján ünnepelték, már azért is megérdemli figyelmünket, mert ellentétek között vergődő korunkból a hála érzete szinte kiveszni készül. Az ünnepi kötet még nagyobb jelentőségre tesz szert azzal, hogy a magyar irodalomtörténetírásnak újabb mozgalmaira vet világót.

Az az irodalomtörténetírás, mely az irodalomtörténeti dolgozatok gyűjteményéből bontakozik ki előttünk, egyaránt kitűnik tárgyköreinek és eszközeinek gazdagságával; nem riad vissza az adatok hajszolásától sem, s ha kell, magasabb fejlődésbölcseleti szempontokhoz is felemelkedik.

A kutatás szenvedélye vezette Romhányi Gyulát, mikor Teleki László grófnak, a *Kegyenc* írójának kéziratai között a gróf ismeretlen drámájának egy lapját fedezte fel. Hasonló törekvéssel tisztázta Major Ervin Fáy András zeneszerzői munkásságát. Becses szolgálatot tett az irodalomtörténetnek Bory István a Ráday-könyvtár történetének összefoglalásával, valamint Kozocsa Sándor Császár Elemér negyven évi irodalmi munkásságának összeállításával. Tekintélyes helyet foglalnak el a kötetben az összehasonlító irodalomtörténeti kutatások. Bánrévy György Fáy András *Béltelki-házának* és August Lafontaine regényeinek kapcsolatát világította meg, Belohorszky Ferenc pedig Bessenyei római történetének forrásait nyomozta ki, míg Szabó Richárd Vargha Gyula költészetében mutatott rá az irodalmi hatások jelentőségére. A legmeglepőbb eredményeket érte el az összehasonlító irodalomtörténet eszközeivel Waldapfel József, mikor Katona József *Bánk bánjában* itt is, ott is Schiller, Wieland, főképp Veit Weber gondolatainak átvételére bukkant. Eredményei szinte arra készítetnek bennünket, hogy Katona József költői egyéniségéről alkotott felfogásunkat újra vizsgáljuk át.

Nagy változatosságot idéztek elő a gyűjteményben az egyes írók különböző szempontjai is. Az irodalmi műfajok kérdése foglalkoztatta Berczik Árpádot Szigligeti dramaturgiájának ismertetésében, Kenyeres Imrét a népszínmű és népiesség viszonyának vizsgálatában. Sok finom megfigyeléssel gazdagította Solt Andor is a magyar dráma történetét, mikor azokat az okokat tárta fel, melyek a szabadságharc előtt történeti drámairodalmunk fejlődését gátolták. Az irodalmi műbírálat elméletéhez gyűjtött becses anyagot Kozocsa Sándor a kritikáról szóló jegyzeteiben s főképp a műbírálat különböző irányait jellemezte találóan. Ugyanebbe a tárgykörbe tartoznak Magyar Bálintnak Bajzára és Henszlmannra vonatkozó gondolatai is. A költői egyéniség jellemző elemeit keresték Ember Gyula és Hegedüs Zoltán; az egyik Arany társadalomszemléletében, a másik Madách lelki fejlődésében. Valójában Haraszthy Gyula is az írói és költői egyéniség rejtelmeibe világított be Kemény Zsigmond br. irodalomszemléletében, őt azonban a nagy gondolkodónak irodalmi nézeteiben az irodalom életének bölcselete is érdekelte. Már inkább történetet írt Jenei Ferenc, mikor levéltári kutatásai alapján Győrnek a XVIII. század végén kialakult irodalmi életét rajzolta meg. Különösen szépen egyeztette össze a lelkiismeretes, adatgyűjtő és jellemrajzoló történetíró feladatát Gálos Rezső Amade László életrajzában egyik izgató fejezetében, az olaszországi kalandok rajzában. A kép, melyet a könnyűvérű katonáról s a nyugtalan kedélyű költőről nyújtott, biztos szemre és művelt ízlésre vall.

A különböző tárgyak, eszközök és szempontok ellenére a gyűjteménybe foglalt irodalomtörténeti dolgozatokat mégis egységes szellem hatja át. Valamennyiből kiütözik az az őszinte tisztelet, melyet íróik mestertüknek egykori vezére, Gyulai Pál iránt éreznek. A magyar irodalmi műbírálat nagy reformátorának hatóereje az idő távolában lanyhult ugyan, egyéniségének történelmi jelentőségét azonban csak növelték az egymásután elrohant évek.

Körülbelül ezt fejezte ki Kozocsa Sándor is a kritikáról írt jegyzeteiben következő kijelentésében: «Gyulai kritikusi elvei még ma is megállják a helyüket, ha ítéletmértékén az idő sokban már túl is jutott.» Mindazáltal a Gyulaitól korunkig terjedő idő nem mult el a magyar irodalomtörténet fejlődésében nyomtalanul. Az ünnepi kötet írói is felhasználják mindazt, amit a magyar irodalomtörténet azóta felkutatott és megállapított; történelmi távlataikban még nagyobb mélységre, összehasonlításaikban még nagyobb pontosságra törekednek s egyúttal keresik az irodalom fejlődésében mutató törvényszerűségeket is. Így válik dolgozataikban az irodalomtörténetírás mind bonyolultabb szellemi működéssé, mind fejlettebb hangszerré, mely folyton több hangot foglal egységbe: Mily téves egyoldalúság volna a bölcséleti szempontoknak túlzott érvényesítése, mikor a magyar irodalomtörténetben ily összefoglalásokhoz sokszor a legszükségesebb előmunkálatok hiányoznak! Másrészt az a haladás, mely a letűnt korok értékeit és tévedéseit egyaránt szemmel tartja, egyúttal biztosíthatja a magyar irodalomtörténet fejlődésében a szellemi jogfolytonosságot is.

A másik közös vonás, mely az ünnepi kötet cikkeit jellemzi, az irodalomtörténeti kutatásoknak és eredményeknek reális volta. Ez nyilatkozik már magának az irodalomtörténeti adatnak megbecsülésében, még inkább a következtetések óvatosságában. Amily lelkiismeretesen kutatta fel Waldapfel József Katona gondolatainak eredetét, époly kötelességérzettel gondolt arra is, hogy a költő mit alkotott az átvett anyagból. Ezt jelezte következő nyilatkozata: «Az egész alkotás nagyszerűségét ily részlettitkok tudata csak annál mélyebben éreztheti.» A reális kutatómódnak jellemző példáját adta Gálós Rezső is Amade László életrajzának töredékében. Amily fáradhatatlan volt a levéltári anyag összegyűjtésében, époly szigorúan bírálta meg az előkerült adatokat, egyúttal tanúságtételre szólította fel Amade leveleit és költeményeit s az adatok útvesztőjében mindig szem előtt tartotta a végső célt, Amade lelki életének minél teljesebb rajzát. Ily reális kutatás mellett az irodalom fejlődésének bölcsellete is elkerülhetné azokat a túlzásokat, melyekre az irodalomtörténet munkásait egykor Hegel bölcséletének légvárai csábították.

Ha a tanítványok a modern magyar irodalomtörténet eszközeinek felhasználásában s a reális kutatómódban híven követik is mesterüket, már inkább eltérnek tőle annyiban, hogy irodalmi munkásságukban kevesebb gondot fordítanak a művészi hatásra. Úgy tetszik, mintha újabb irodalomtörténetíróinkban vesztett volna erejéből az irodalmi formának az a tisztelete, mely Gyulai Pál műbírálati rendszerének szerves része volt. Ifjabb irodalomtörténetíróink stílust sem annyira Gyulai művészi prózájából tanulnak, inkább haladnak Erdélyi János útjain, ki elvont s bonyolult gondolatainak kifejezésére sokszor erőszakosan alkalmazta a magyar nyelvet. Mindez nem ad okot az aggodalomra. Ha az újabb írónemzedék époly komolyan keres s épűgy megtalálja, amit keres, mint egykor Erdélyi, akkor nyertes bizonyára csak a magyar irodalomtörténet lesz.

Az irodalomtörténetíró tanítványokhoz méltán csatlakozott a mester ünneplésében ifj. Szász Károly néhány szép költeményével. A fiatal költő egyéniségét vonzóvá teszi nemes férfiasága, tisztult erkölcsi felfogása és

borongó kedélye, mely a körülötte mozgó életnek minden rezzenésére visszhangot ad. Az eredeti költői világ értékét növeli a kiművelt formaérzék s az újszerű költői stílus, melyben a magyar költészet legnemesebb hagyományai tükröződnek. A fiatal költőt éppen a hagyományok tisztelete s mondanivalójának újszerűsége fűzi tudós társaival szellemi egységbe.

Azt hiszem, Császár Elemérnek semmivel sem szerezhettek volna tanítványai nagyobb örömet, mint ünnepi kötetükkel, hiszen benne a mester lépten-nyomon hosszú tanári és írói pályájának legértékesebb hatását fedezheti fel. A magyar irodalomtörténetnek régi munkásai is megnyugvással láthatják, hogy azok az eszmények, melyekért egykor lelkesültek és küzdöttek, tovább hatnak a magyar irodalomtörténetnek szakadatlan fejlődésében.

PAPP FERENC.

Timár Kálmán: A breviáriumi Margit-legendák. A legendák szövege. Kalocsa, szerző kiad., 1934. 8-r. 28 l.

A Timár Kálmán kis füzeté, mint a szerző a 4. lapon ismételtlen hangsúlyozza, «folytatása, szerves kiegészítő része» egy másik, *Árpád-házi Boldog Margit legendája* című dolgozatnak, mely állítólag 1934-ben Kalocsán jelent meg, de, úgy látszik, nem került a könyvpiacra.

A Margit-legendának eddigi tudásunk szerint legrégebb szerkezete a Joannes Vercellensis munkája; latin eredetije ismeretlen ugyan, de ismeretes egypár német fordítása, jelesen a Jorg Valder-féle müncheni és az ennél bővebb, s úgy látszik, az eredetihez jobban ragaszkodó szent-galleni kézirat os elbeszélés. (Cod. germ. 603.) Második szerkezet a Garinus de Giaco nagyobb és kisebb legendája, közülük az utóbbi az *Acta Sanctorum Bollandiana* révén vált általánosan ismertté. Természetesen mind a két típusnak megvan a maga tekintélye. Joannes Vercellensis kortárs, szemtanú és rendfőnök volt; Garinus az 1276-iki vizsgálat rotulusai alapján és rendfőnöke parancsára szerkesztette a maga munkáját. Érthető, hogy a szolozsmák szerkesztői hozzájuk fordulnak lectiós anyagért. Ferrarius 1637-ben Némethi Jakab jezsuita szívességéből közöl egy, állítólag 1459 táján engedélyezett Margit-zsolozsmát (*De rebus prov. hung. 344—350. l.*), amelynek kilenc leckéje nyilvánvalóan a Vercellensis szövegének I—III. fejezetéből, de a Jorg Valderénál bővebb latin szerkezetből készült. Utóbb ugyanennek a kilenc lectiónak a szövege jelenik meg Illyés András *Pretiosa Margaritájában* (Nagyszombat, 1707. 6—9. l.), s ezzel azonos eredetiből való az a magyar-nyelvű töredék is, amellyel annak idején Pray a magyar Margit-kódex hiányzó elejét pótolta. (*Vita S. Elisabethae.* Tyrn. 1770. 251—253. l.) Timár Kálmán helyel-közzel szintén rámutat ezekre az ismert dolgokra, de újat is ad hozzájuk: a kis füzetben irányul először a figyelem arra a kilenc latin Margit-lectióra, amely a Gömör-kódex 274—292. lapján olvasható. A fölfedezett szöveg alapján a Ferrariuséval egyező, de telve van hibás olvasattal. Katalin soror, a másoló, gyöngye latin volt, lépten-nyomon félremagyarázta az előtte fekvő eredetét. A változatnak fő-fő érdeme abban van hogy az 1516-ban kelt kódexben fordul elő, tehát világos bizonyíték a Ferrarius-féle latin szöveg régisége mellett és kétségtelenné teszi, hogy

azt a domokosiak a XVI. század elején már mint zsolozsmás szöveget forgatták.

A füzet aztán közli a kilenc lectionának három magyar fordítását: az Illyés Andrásnál (*Keresztyéni életnek példája*, Nagyszombat, 1707. V., 130—132.) olvashatót, a Pray által felhasznált XVIII. századbeli töredéket és azt, amelyet Németh Imre készített és közölt 1930-ban. (Németh-Korbély: *Árpád-házi Boldog Margit régi zsolozsmája*. 1930. 15—23. l.)

Mások a Bollandistáknál olvasható Garinus-féle kisebb szerkezetet használták föl lectiók céljaira. Batthyány Ignác erdélyi püspök 1789-ben kieszközte VI. Pius pápánál, hogy egyházmegyéje Margit ünnepét saját zsolozsmával ünnepelhesse. Az új lectiók az ez alkalommal szerkesztett új officiumhoz készültek, azonban idővel a zsolozsmával együtt más egyházmegyek használatába is átkerültek és 1915 óta minden magyar egyházmegye papi zsolozsmájában helyet foglalnak mint a II. nocturnus három lectiója. Timár a rövid szöveget az *Officia propria Regni Hungariae* 1916-iki kiadásából közli és két magyar fordítást csatol hozzá: egyet Scitovszky János (*Szentelek élete*, Pécs, 1844. 185—186. l.), egy másikat Cziráky Gyula kalocsai egyházmegyei pap tollából. (*Árpád-házi Boldog Margit*, Kalocsa, 1907. 75—78. l.)

Végül mint függelék a legendaszövegeket egy német szerkezet rekeszti be: Zittardus Konrád dömés rendfőnök *Kurtze Chronicájából* (Dillingen, 1596. 158—162. l.): a nyomtatásban megjelent első Margit-legenda, ugyancsak a Garinus kisebb szerkezetéből kivonva.

A füzet többi része a Margit-zsolozsmák imádságszövegeit öleli fel; mindössze a 14—16. lapon olvasható még egy legendás szöveg: a dominikánus szerzet 1885 óta használt új lectiói. A rövid olvasmány ékes latinsággal van írva és mint maga mondja, «ex processu Apostolico pro Canonizatione et aliis monumentis» van formálva.

Látható: az összegyűjtött könnyű fajsúlyú anyag semmivel sem járul a korábbi hagyományokhoz, de irodalomtörténeti tudásunkat sem igen viszi előbbre. Mint zsolozsmatörténeti adalékok sorozata kétségtelenül több figyelmet érdemel. Közlése pontos, kifogástalan; a bibliográfiára éppúgy, mint Timár Kálmán egyéb munkáiban, kiváló gond van fordítva.

HORVÁTH CYRILL.

Doktori értekezések 1932—33-ban.

(Második, bef. közlemény.)

A budapesti egyetemen.

12. Szimon Béla: *Kisfaludy Sándor írói köre*: Budapest, 1933. 8-r., 131 l. — Kisfaludy Sándornak és a veletartó dunántúli írónak Kazinczy ellen vívott harcait és ezeknek két gyújtópontját vizsgálja. (Az egyik a nyelvújítás, a másik a kritika kérdése.) Mindkét résznek ugyanaz a hibája: kevesebb több lett volna. Bőséges, fárasztó idézetek áráni, amelyek a dolgot unalmassá teszik, jut el eredményeihez, s ezek vonalait sem tudja eléggé élesekre vésni, mert módszere kezdetleges, felsorolásokból fejti ki következtetéseit, s azok nem is találóak. A dolgozat második fele a kritika